

УДК 332.122

Пікулик О.Б.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри
міжнародних відносин і регіональних студій
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню соціально-економічних процесів в Україні в регіональному аспекті. З'ясовано поняття соціально-економічних процесів. Проаналізовано динаміку соціально-економічних показників в Україні та її регіонах. Виявлено регіональні особливості соціального становища населення та їх зміни протягом останніх років. Здійснено аналізування демографічних показників у регіонах та їх впливу на сучасні соціально-економічні процеси. Досліджено проблему трудової міграції населення за межі України та її наслідки. Проаналізовано результати проведення реформ в Україні та їх вплив на економічну стабільність і якість життя населення. Визначено головні завдання соціально-економічного розвитку України на найближчу перспективу.

Ключові слова: регіональна економіка, соціально-економічні процеси, регіони України, економічні показники, соціальне забезпечення, регіональна політика.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию социально-экономических процессов в Украине в региональном аспекте. Определено понятие социально-экономических процессов. Проанализирована динамика социально-экономических показателей в Украине и ее регионах. Выявлены региональные особенности социального положения населения и их изменения в течение последних лет. Осуществлен анализ демографических показателей в регионах и их влияния на современные социально-экономические процессы. Исследованы проблема трудовой миграции населения за пределы Украины и ее последствия. Проанализированы результаты проведения реформ в Украине и их влияние на экономическую стабильность и качество жизни населения. Определены главные задачи социально-экономического развития Украины на ближайшую перспективу.

Ключевые слова: региональная экономика, социально-экономические процессы, регионы Украины, экономические показатели, социальное обеспечение, региональная политика.

ANNOTATION

The article is devoted to the study of socio-economic processes in Ukraine in the regional aspect. The concept of social and economic processes is clarified. The dynamics of socio-economic indicators in Ukraine and its regions is analyzed. The regional features of the social situation of the population and its changes during the last years have been revealed. The analysis of demographic indicators in the regions and their influence on modern socio-economic processes is carried out. The problem of labour migration of the population and its consequences was investigated. The results of reforms in Ukraine and their impact on economic stability and quality of life of the population are analyzed. The main tasks of socio-economic development of Ukraine for the near future are determined.

Key words: regional economics, socio-economic processes, regions of Ukraine, economic indicators, social welfare, regional policy.

Постановка проблеми. Соціально-економічні процеси в країні відображають зміни в суспільстві та трансформації економічної системи, які впливають на економічну стабільність в регіо-

нах, соціальне становище населення та благоустрій суспільства, динаміку соціально-економічних показників окремих регіонів країни. Економічний розвиток України за період незалежності характеризувався як позитивними, так і негативними тенденціями макроекономічних процесів, періодами спаду та зростання, складністю проведення соціально-економічних реформ та трансформації системи управління економічними процесами країни та регіонів. Необхідність вивчення основних проблем економічного розвитку регіонів України на сучасному етапі та їх впливу на соціальне становище населення зумовлює актуальність дослідження соціально-економічних процесів в Україні, а також особливостей їх прояву в регіонах країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними напрацюваннями в галузі соціально-економічних процесів займалися такі науковці, як, зокрема, М. Василенко, О. Рой, Г. Присенко. Г. Присенко досліджує соціально-економічні процеси країни як об'єкт прогнозування [1]. У праці М. Василенко обґрунтовується питання управління соціально-економічними процесами [2]. Методологічні основи дослідження соціально-економічних та політичних процесів, а також технологія розроблення соціальних досліджень аналізуються в працях О. Роя [3]. Різні аспекти соціально-економічного розвитку України досліджуються в публікаціях таких науковців, як, наприклад, Т. Кір'ян, М. Шаповал, Т. Павлюк, О. Андронік, Л. Сімків, М. Долишній, І. Ярошенко, І. Семигуліна.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність дослідження зумовлена також складністю процесів проведення реформ в Україні та їх соціально-економічних наслідків, зокрема впливом на соціальне становище, добробут та якість життя населення в різних регіонах України, тому сучасні соціально-економічні процеси в Україні та особливості їх регіональних аспектів вимагають поглибленого вивчення та аналізування.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає у вивченні сучасних соціально-економічних процесів в Україні в регіональному аспекті. Основним завданням публікації є аналіз соціально-економічних показників в Україні, змін в суспільстві, які відображаються на економічній стабільності та якості життя населення в регіонах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-економічні процеси – це сукупність економічних і соціальних процесів формування та функціонування соціально-економічної системи, які характеризують динаміку зміни її параметрів на певному рівні господарювання. При цьому економічна складова цих процесів перш за все охоплює взаємодію між людиною та природою, яка здійснюється за допомогою засобів праці з метою створення матеріальних продуктів виробничих процесів або інтелектуальних продуктів, тобто інформаційних та інноваційних процесів. Соціальна складова процесів формує сферу соціальної економіки та відображає взаємовідносини між людьми щодо забезпечення виробництва або придбання та споживання створених продуктів [1]. Економічні та соціальні процеси в країні взаємо пов'язуються шляхом ринкового та інституційного регулювання. Особливістю соціально-економічних процесів країни є їхня тісна пов'язаність із діяльністю підприємств (господарюючих суб'єктів), великих національно-державних систем, регіонів, яка визначає масштаби, рівень, темпи та цілі змін, що відбуваються щодо цих об'єктів [3].

Економічні та соціальні процеси в країні значною мірою залежать від можливостей національної економіки задовольняти потреби суспільства, виробляти матеріальні блага та надавати послуги, тобто від економічного потенціалу та економічної могутності. Одним із найзагальніших показників, що відображає економічну могутність держави, є валовий внутрішній продукт (ВВП). В Україні динаміка цього показника протягом останніх років характеризується тенденцією до зростання (рис. 1). Зокрема, за останні 5 років номінальний ВВП збільшився з 1 408 889 млн. грн. до 2 982 920 млн. грн. Реальний ВВП у 2012 р. становив 1 304 064 млн. грн., а у 2017 р. досягнув 2 445 587 млн. грн. [5].

Протягом останніх років в Україні спостерігається активізація економічної діяльності, а також покращення певних соціальних показників та параметрів розвитку регіонів. Важливими чинниками, що сприяв покращенню економічної динаміки в Україні, були структурні зміни, спрямовані на дерегуляцію підприємницької діяльності. Крім того, відбулося покращення бізнес-клімату, підвищилась ефективність управління державними інвестиціями. Позитивно вплинули також зовнішньоторговельна політика уряду та успішна імплементація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [6].

Зростаюча динаміка в Україні характерна для такого показника, як розмір середньомісячної заробітної плати. Зокрема, середньомісячна номінальна заробітна плата в Україні зростає з 3 282 грн. у 2013 р. до 5 183 грн. у 2016 р. Середня місячна зарплата в Україні у червні 2018 р. становила 9 141 грн. [5]. Слід відзначити, що аналіз середньої місячної зарплати в розрізі регіонів України свідчить про те, що у червні 2018 р. її найвищі розміри характерні були для м. Києва, а також Донецької, Київської, Дніпропетровської, Запорізької областей (рис. 2). Найнижча середня місячна зарплата в Україні спостерігається у Чернігівській, Херсонській, Кіровоградській, Чернівецькій та Тернопільській областях.

Позитивні тенденції спостерігаються в динаміці доходів в розрахунку на одну особу в Україні. Зокрема, цей показник загалом по Україні збільшився з 25 719,4 у 2012 р. до 54 762,7 у 2017 р. [7]. Аналіз наявних доходів в розрахунку на одну особу в розрізі регіонів України показує, що найвищі показники у 2017 р. характерні для м. Києва (112 704,7 грн.), а також Дніпропетровської (54 215,4 грн.), Запорізької (52 726,9 грн.), Київської (50 320,5 грн.), Одеської (48 473,7 грн.) областей (рис. 3) [7]. Найнижчі наявні доходи в розрахунку на одну особу серед регіонів України зафіксовані в Луганській (16 468,2 грн.),

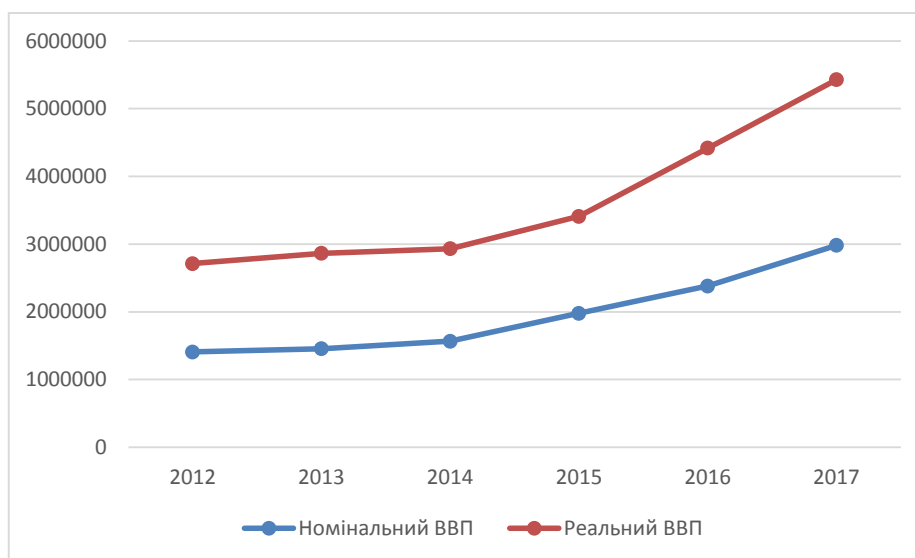

Рис. 1. Динаміка ВВП України у 2012–2017 рр. (млн. грн.)

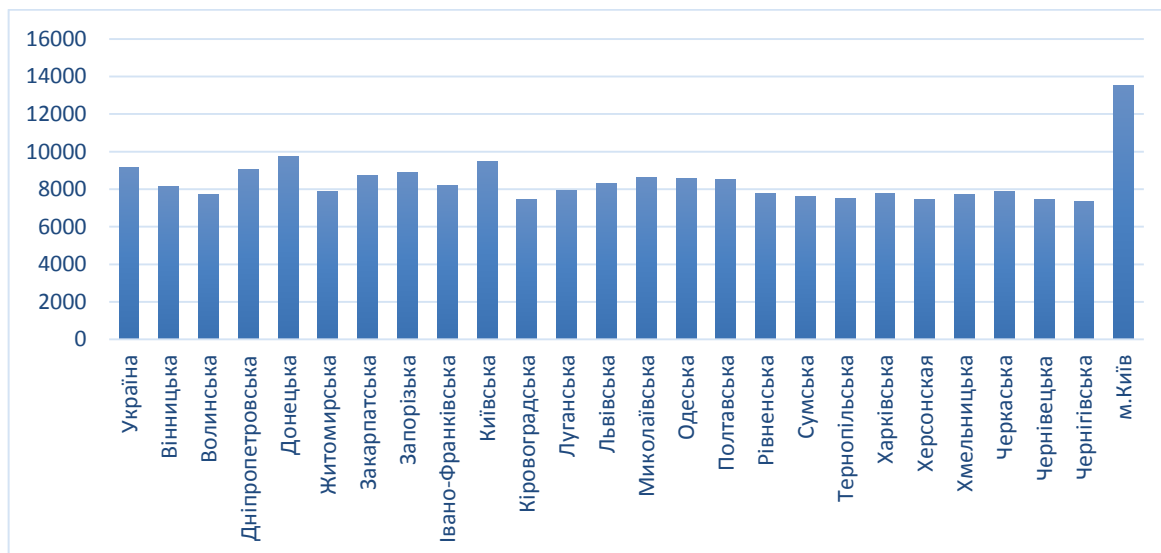

Рис. 2. Середня місячна зарплата в регіонах України у червні 2018 р. (грн.)

Донецькій (24 947,5 грн.), Закарпатській (33 271,7 грн.), Тернопільській (35 211,2 грн.), Чернівецькій (35 403,4 грн) областях. Це можна пояснити політичною нестабільністю та окупацією частини території Луганської та Донецької областей, а також несприятливими процесами на ринку праці (зокрема, масовою трудовою міграцією населення за кордон) в західних областях України.

Негативним аспектом соціально-економічних процесів в регіонах України є тенденція до скорочення кількості населення. Переважання показників смертності над народжуваністю зумовлюють несприятливу демографічну структуру, за якої збільшується частка осіб похилого віку, а частка дітей є досить низькою.

Рівень життя населення відображає також такий показник, як тривалість життя. У 2016 р. в Україні середня очікувана тривалість життя при народженні для жінок становила 76,461 років, тоді

як для чоловіків – на 9,73 років менше (66,731 років). Найвищі показники щодо тривалості життя передбачаються для жителів м. Києва, а саме 74,35 роки (78,36 років для жінок, 69,96 років для чоловіків). Також більш позитивними є очікування щодо жителів західних областей України, зокрема Івано-Франківської (73,78 роки), Львівської (73,49 роки), Тернопільської (73,58 роки) та Чернівецької (73,71 роки) областей [8].

Досить гострою проблемою в регіонах України є високий рівень безробіття. Динаміка цього показника протягом 2000–2017 рр. показує періоди зростання та спаду. У 2016 р. рівень зайнятості населення працездатного віку порівняно з 2015 р. знизився, становивши 64,2%. Рівень безробіття населення працездатного віку (за методологією МОП) збільшився, становивши у 2016 р. 9,7% [6]. У 2017 р. цей показник продовжував зростати, досягнувши 9,9% (рис. 4).

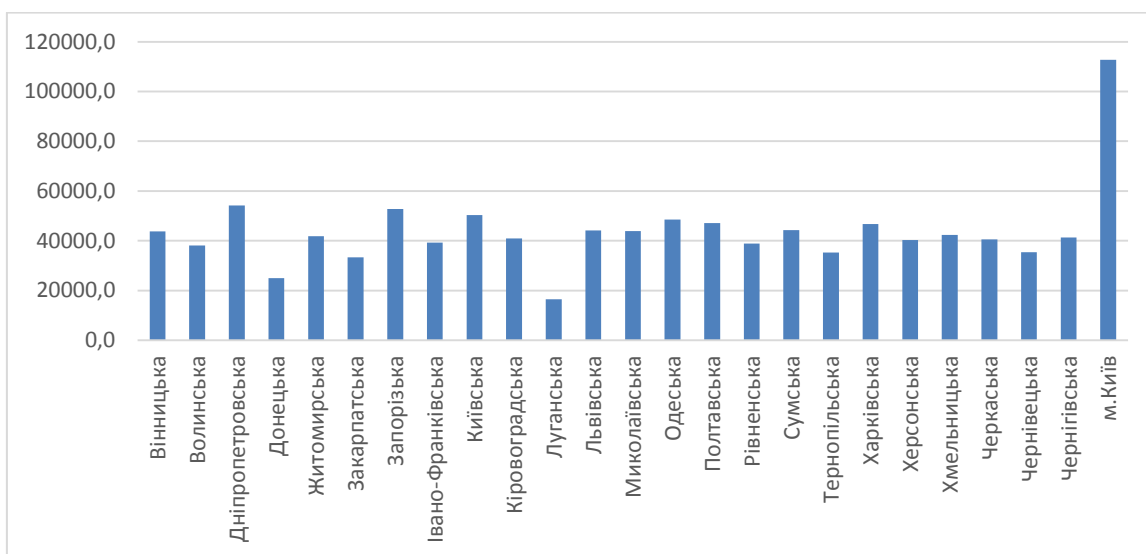

Рис. 3. Наявні доходи в розрахунку на одну особу в регіонах України у 2017 р. (грн.)*

* без урахування частини тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей

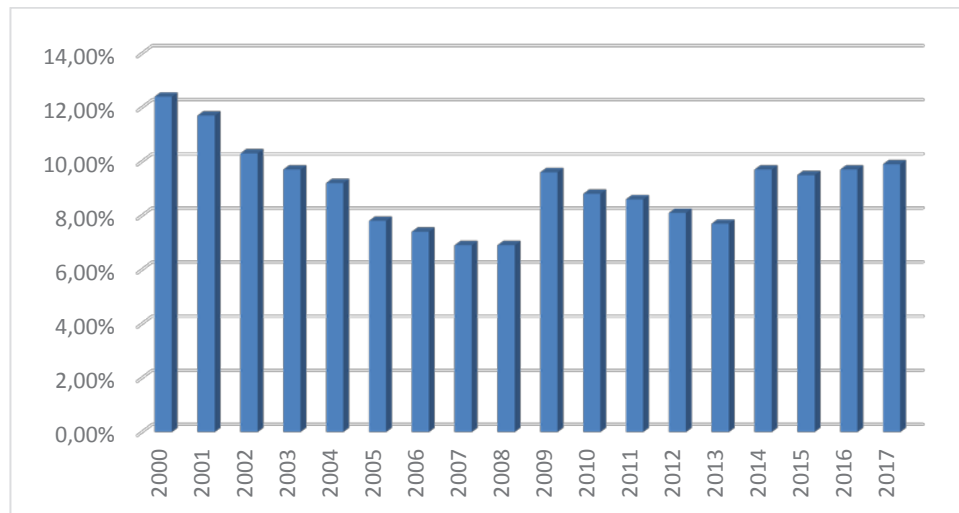

Рис. 4. Рівень безробіття в Україні у 2000–2017 рр. (за методологією МОП)

Ще однією важливою проблемою, що негативно впливає на соціально-економічні процеси України, є трудова міграція громадян України за кордон. Поглиблення проблеми безробіття, зростання внутрішніх цін та економічні труднощі зумовили зростання кількості трудових мігрантів за межі України.

Згідно з оцінками Держкокомстату України упродовж 2015–2017 рр. за кордоном з метою заробітку перебували 1,3 млн. українських громадян. Однак точних даних, скільки українців працює за кордоном, немає, оскільки під час виїзду з країни фіксується лише факт, а не мета виїзду. Згідно з оцінками Держслужби зайнятості зараз за кордоном працює понад 5,5 млн. українців [9]. Такі тенденції зумовлюють виникнення низки проблем в Україні, зокрема нестачу кадрів окремих простих робітничих професій, поглиблення нерівності в доходах населення, а також недоотримання значних коштів у пенсійну систему. Варто відзначити також певні позитивні аспекти трудової міграції, оскільки зароблені кошти трудові мігранти привозять в Україну. Згідно з даними НБУ у 2016 році обсяги приватних грошових переказів становили 5,5 млрд. дол., або 5,8% ВВП, з яких 20% надійшли неформальними каналами, а за три квартали 2017 року надійшли 5,2 млрд. дол. [10]. З огляду на високі показники трудової міграції українців за кордон актуальним завданням держави є не тільки сприяння їх поверненню в Україну, але й захист прав та інтересів своїх громадян, які працевлаштовані за кордоном.

Особливо значні трудові потоки українців за кордон характерні для сільських територій, оскільки тут значно вищі показники безробіття. Одним зі шляхів вирішення цієї проблеми, а також покращення матеріального та фінансового становища сільського населення є прийнята урядом Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської коопера-

ції на 2018–2020 рр. Сьогодні аграрний сектор відіграє важливу роль як в економіці країни, так і в забезпеченні продовольчої безпеки. На реалізацію Концепції в державному бюджеті на 2018 р. передбачено один мільярд гривень. Документом передбачаються стимулювання створення та розвитку фермерських господарств за рахунок розширення чинних кредитно-фінансових механізмів, впровадження нових фінансових інструментів, створення сприятливих умов для збільшення обсягу тваринницьких господарств, впорядкування механізмів набуття фермерами земельних ділянок у власність, отримання іпотечного кредитування під заставу землі, стимулювання створення фермерами сільськогосподарських кооперативів, що сприятиме виробництву агропродукції з високою доданою вартістю. В результаті впровадження Концепції передбачається, що протягом трьох років кількість фермерських господарств збільшиться, а також буде створено до півмільйона нових робочих місць [11].

Сьогодні в Україні здійснюється реалізація медичної реформи, що також має особливе значення для соціально-економічного розвитку країни. Нині проходить другий етап здійснення реформи, який охоплює 2018–2019 рр. Реформою передбачається впровадження державного гарантованого пакета медичної допомоги, створення єдиного національного закупника медичних послуг (Національної служби здоров'я України), прозора та ефективна закупівля ліків, автономізація постачальників медичної допомоги [11].

Важливим чинником соціально-економічного розвитку регіонів України є подальша реалізація політики децентралізації, яка може мати вагомий вплив на життєдіяльність регіонів. За підсумками 2017 р. місцеві бюджети зросли, становлячи майже 51,2% зведеного бюджету (це найвищий рівень за роки незалежності України) [12]. Місцева влада зацікавлена в розвит-

ку інвестиційної привабливості своїх територій на благо громади, адже сплачені тут податки будуть використані з метою підвищення якості життя мешканців цієї території. Створено умови для отримання різноманітних дозволів та реєстраційних документів для ведення бізнесу на місцях, а також самостійного залучення інвестицій задля сприяння соціально-економічному розвитку. Органи місцевого самоврядування отримали більше можливостей для розвитку територій, створення сучасної освітньої, медичної, транспортної, житлово-комунальної інфраструктури [11].

Варто також відзначити позитивну оцінку реформ, які проводяться в Україні, з боку інших держав та міжнародних організацій. Зокрема, у Другому спільному звіті імплементації асоціації щодо України, підготовленому Європейською службою зовнішньої дії та Європейською комісією у грудні 2017 р., зазначається, що впровадження структурних реформ в Україні привело до позитивних тенденцій в економічній та соціальній сферах. Відзначається, зокрема, важливість реалізації законодавчих ініціатив у певних сферах, таких як енергоефективність, ринок електроенергії, освіта, навколишнє середовище. Відзначено також важливість подальшого успішного проведення пенсійної та медичної реформ [13]. Головними пріоритетами економічної політики України на 2018 р. визначено розвиток інновацій, реформу енергетичного сектору, подальшу боротьбу з корупцією, реалізація вже розпочатих реформ, покращення бізнес-клімату, а також приватизацію та ефективне управління державними підприємствами [12].

З метою створення ефективної системи управління регіональним розвитком у 2014 р. в Україні прийнята Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 р. Відповідно до стратегії головною метою реалізації державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів України з метою забезпечення соціальної та економічної єдності держави, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації економічної діяльності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних та інших стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання [14]. Покращення транспортної доступності в регіонах, розвиток сільської місцевості, підвищення рівня інноваційної та інвестиційної спроможності регіонів, розвиток підприємницького середовища та конкуренції на регіональних товарних ринках, підвищення рівня енергоефективності в регіонах, підвищення стандартів життя в сільській місцевості – це далеко не повний перелік тих завдань, які на сучасному етапі потребують вирішення.

Висновки. Таким чином, соціально-економічні процеси в регіонах України характеризу-

ються досить позитивними змінами, хоча сьогодні багато проблем ще потребують вирішення. Для більшості регіонів країни актуальними є такі проблеми, як, зокрема, безробіття, низький рівень доходів населення, недостатній рівень пенсійного забезпечення та доступності якісної медицини, розвитку транспортної, виробничої та соціальної інфраструктури. Важливим завданням якісного зростання національної економіки України є досягнення нових стандартів якості життя населення, кардинальне покращення умов праці й побуту людей, збільшення матеріального добробуту громадян. Сьогодні матеріальний добробут та якість життя відображаються як через динаміку макроекономічних показників, так і через такі складові соціальної сфери, як освіта, охорона здоров'я, ринок праці, якість і доступність житла, стан навколишнього середовища. Головним завданням соціально-економічного розвитку України в перспективі має стати підвищення якості життя населення та наближення рівня благоустрою людей до рівня розвинених європейських держав на основі підвищення конкурентоспроможності національної економіки, інноваційно-структурного технологічного оновлення та зростання соціальних стандартів життя населення.

Подальші перспективні дослідження пов'язані з детальнішим аналізом макроекономічної ситуації та рівня життя населення в регіонах України, а також ефективності регіональної політики держави у сфері економічного розвитку та соціального забезпечення населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Присенко Г., Равікович Є. Прогнозування соціально-економічних процесів: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2005. 378 с.
2. Василенко М. Управління соціально-економічними процесами: нові виміри в розвитку українського суспільства. Людина і політика. 2003. № 4. С. 3–10.
3. Рой О. Исследования социально-экономических и политических процессов: учебник для вузов. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 364 с.
4. Кір'ян Т., Шаповал М. Соціально-економічний розвиток України в роки незалежності. Вісник економічної науки України. 2014. № 1(25). С. 41–45.
5. Фінансовий портал МІНФІН, Індекси, 2017. URL: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp>.
6. Міграційний профіль України за 2016 р. Державна міграційна служба України. 2017. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/mig_prifil_2016.pdf.
7. Державна служба статистики України. Демографічна та соціальна статистика. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Стало відомо, скільки очікує прожити українець. УНН. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1746726-stalo-vidomo-skilki-ochikuye-prozhiti-ukrayinets>.
9. Савенко С. Українці на експорт: сьогодні і завтра трудової міграції. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/413402/ukrayintsi-na-eksport-sogodni-i-zavtra-trudovoyi-migratsiyi>.
10. Піонтківська І. Трудова міграція українців: позитив є теж. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/02/28/634533>.

11. Урядовий портал. Реформи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi>.
12. Реформи в Україні: прогресу 2017 р., пріоритети на 2018 р. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/news-feeds/foreign-offices-news/63415-reforms-in-ukraine-progress-in-2017--priorities-for-2018>.
13. EU report: Evaluation of Ukrainian reforms shows considerable progress but need to accelerate implementation to reap full benefits. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/news_corner/news/eu-report-evaluation-ukrainian-reforms-shows-considerable-progress-need-accelerate_en.
14. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року/Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/247566248>.
6. Official site of the State Migration Service of Ukraine (2017). "Mihratsiyni profil Ukrainy za 2016 r.". Available at: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/mig_prifil_2016.pdf.
7. State Statistics Service of Ukraine (2018). "Demographic and social statistics". Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. UNN (2018). "Stalo vidomo, skilky ochikuie prozhyty ukrainets". Available at: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1746726-stalo-vidomo-skilki-ochikuye-prozhiti-ukrayinets>.
9. Savenko S. (2017). "Ukrainians for export: today and tomorrow for labor migration". Finance.UA. Available at: <https://news.finance.ua/ua/news/-/413402/ukrayintsi-na-eksport-sogodni-i-zavtra-trudovoyi-migratsiyi>.
10. Piontkivska I. (2018). "Labor migration of Ukrainians: positive is also". Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/02/28/634533>.
11. Government portal (2018). "Reforms". Available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi>.
12. Official site of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2018). "Reforms in Ukraine: Progress in 2017 & Priorities for 2018". Available at: <https://mfa.gov.ua/ua/news-feeds/foreign-offices-news/63415-reforms-in-ukraine-progress-in-2017--priorities-for-2018>.
13. Official site of European Commission (2017). "EU report: Evaluation of Ukrainian reforms shows considerable progress but need to accelerate implementation to reap full benefits". Available at: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/news_corner/news/eu-report-evaluation-ukrainian-reforms-shows-considerable-progress-need-accelerate_en.
14. Cabinet of Ministers of Ukraine. Official site (2014). "State Strategy for Regional Development for the period 2020". Available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/2475662488>.

REFERENCES:

1. Prysenko H., Ravikovych Ye. (2005). *Prohnozuvannia sotsialno-ekonomichnykh protsesiv: navchalnyi posibnyk*. [Forecasting of social and economic processes]. KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Vasylenko M. (2003). "Management of socio-economic processes: new dimensions in the development of Ukrainian society". *Liudyna i polityka*, no 4. p. 3–10.
3. Roi O. (2004). *Yssledovanyia sotsialno-ekonomycheskykh y polytycheskykh protsessov: uchebnyk dlia vuzov*. [Studies of socio-economic and political processes: a textbook for universities]. Pyter, SPb, Russia.
4. Kir'ian T., Shapoval M. (2014). "Socio-economic development of Ukraine during the years of independence". *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no 1(25), p. 41–45.
5. Financial Portal MINFIN (2017). "Indices". Available at: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp>.

Pikulyk O.B.

Candidate of Economic Sciences

*Senior Instructor at Department of International Relations and Regional Studies,
Lesya Ukrainka Eastern European National University*

REGIONAL ASPECTS OF MODERN SOCIO-ECONOMIC PROCESSES IN UKRAINE

Economic development of Ukraine during the period of independence was characterized by both positive and negative tendencies of macroeconomic processes, periods of decline and growth, the complexity of socio-economic reforms, and transformation of economic processes' management system. The relevance of this study is also due to the complexity of the processes of reforms in Ukraine and their socio-economic consequences, including the impact on the social situation, welfare and quality of life of the population in different regions of Ukraine.

In recent years, Ukraine has been characterized by intensification of economic activity, as well as improvement of certain social indicators and parameters of regional development. The country improved its business climate and the efficiency of public investment management. Socio-economic processes in the regions of Ukraine are characterized by rather positive changes, although today many problems still need to be solved. For most regions of the country, problems such as unemployment, low incomes, insufficient level of pension provision, and insufficient quality of medicine, etc. are relevant.

The main task of the socio-economic development of Ukraine in the future should be to improve the quality of life of the population on the basis of increasing the competitiveness of the national economy, innovation and structural technological upgrading and growth of social standards of living of the population. In order to create an effective system for managing regional development, in 2014, the State Strategy for Regional Development for the period of 2020 was adopted in Ukraine. According to the strategy, the main goal of the implementation of the state regional policy is to create conditions for the dynamic, balanced development of the regions of Ukraine in order to ensure the social and economic unity of the state, increase the level of competitiveness of the regions, intensify economic activity, and improve the living standards of the population.